

**ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ ԲՆԱԳՐԱՅԻՆ – ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
ԵՒ ՆԵՐԿԱՅ ՎԻՃԱԿԸ**

Տրդատր Քինյ. Ուզունեան

Այսօրուայ մեր իրականութեան մեջ գրական քննադատութեան եւ պատմական քննադատութեան ուսումնասիրութիւններ, չըսելու համար բնաւ, շատ նուազ հրատարակուած են (գուցէ մեր ուշադրութենէ վրիպած ըլլայ): Երբ սկսած էինք մեր ուսումնասիրութիւններուն եւ կը ջանայինք ձեւաւորել մեր ատենախօսութեան սահմանները, կը սերտէինք Բիւզանդ Եղիայեանի 5 հատորանի աշխատանքը՝ Քննական Պատմութիւն Սուրբ Գրական Ժամանակներու¹ գործը: Ափսոսանքով հոս պիտ նշեմ, որ գրական եւ պատմական քննադատութեան ու ուսումնասիրութեան բաժնին մէջ բնաւ չկար Հայ գիտնականի մը անունը կամ գործը: Իսկ բնագրային քննադատութեան մասին մենք առ այս օր հանդիպած ենք միայն երկու գործերու՝ Շահէ Արք Աճէմեանի Աւետարանի աշխարհաբար նոր թարգմանութեան մասին ուսումնասիրութիւնը, սահմանելով գործը միայն առաջին գլուխով² եւ Հ. Բարթիկեանի յօդուածը, ուր կը ներկայացնէ Մատթէոսի Աւետարանի Յունարէնի եւ Հայերէնի բաղդատութեան մասին իր կատարած աշխատանքը եւ անոր արդիւնքները³: Բարթիկեանի յօդուածին մէջ նշուած 66 մեքենագիր էջ շարադրանքը⁴ դեռեւս չէ հրատարակուած:

Այս ամենէն զատ, բնականաբար, գոյութիւն ունին ոչ-հայ գիտնականներու գործերը, որոնց մասին կը խօսինք իր տեղը: Ուստի մեր ուսումնասիրութիւնը ուզեցինք ձեւաւորել գրական քննադատութեան մար-

¹ **Բիւզանդ Եղիայեան**, Քննական Պատմութիւն Սուրբ գրական Ժամանակներու, Անթիլիաս, Լիբանան, էջք՝ 1413-1414:

² **Շահէ Արք. Աճէմեան**, Աւետարանի Աշխարհաբար Նոր Թարգմանութիւնը, Աճեմյան Մատենաշար Ա, Երեւանի Համալսարանի հրատարակչութիւն, Երեւան, 2002, էջք՝ 5-9:

³ **Հ. Բարթիկեան**, Մատթէոսի Ավետարանը Հունարենի եւ Հայերենի Բաղդատութեամբ, Աճեմյան Մատենաշար Ա, Երեւանի Համալսարանի հրատարակչութիւն, Երեւան, 2002, էջք՝ 15-36:

⁴ Նոյն տեղում, էջ՝ 21:

զին մէջ, որ կը պահանջէ հսկայաճառ աշխատանք, եւ դարձեալ, Եղիայեանի խօսքերով չհինալու համար «միտքը հասնող – չհասնող բանասէր մը» ըլլալու վտանգին մէջ, պիտի սահմանափակենք մեր աշխատանքը բնագրային եւ պատմական քննադատութեամբ¹: Սոյն հոդուածին բուն նպատակը կը հանդիսանա առաւելապէս ներկայացնել աղբիւրներու տեսութիւն մը, օգտակար ըլլալու համար Սուրբ-գրային տեքստի յետագայ բնագրային եւ պատմական քննութիւններուն:

Մինչեւ ԺԸ դար բնաւ չեն ուսումնասիրուած Հին Ուխտի պատմական երեսակը, մարգարէներու ժամանակաշրջանը եւ մարգարէութիւններու Հին Ուխտի ժամանակուայ ազդեցութիւնը: Մանաւանդ այն մարգարէութիւններու պատմական երեսակը, որոնք կատարուած համարուած են Նոր Ուխտի մէջ, բոլորովին անտեսուած են կամ շատ նուազ ձեռք առնուած են: Այժմ հնագիտութիւնը եւ պատմական ուսումնասիրութիւնը մեծ փոփոխութիւն բերած են Սուրբ Գրոց մեկնաբանութեան մարզէն ներս: Շատ հարցումներ պատասխան գտած են եւ գտնել կը շարունակեն, շնորհիւ նորանոր ուսումնասիրութիւններու եւ քննադատական աշխատութիւններու: Մի քանի օրինակներ կու տանք, ցոյց տալու համար թէ ինչպիսի հարցերու պատասխան պէտք է տրուի: Մեր հովուական եւ Սուրբ Գրային սերտողութեան դասընթացքներու ժամանակ հանդիպած ենք հետեւեալ ձեւի տարբեր հարցումներուն՝

Ինչո՞ւ, մանաւանդ *Թագաւորութեանց* գրքերու մէջ նշուած Յուդայի եւ Իսրայէլի թագաւորներու տարիներու հաշիւը չեն համապատասխանէր իրարու: Օրինակ՝ Իսրայէլի Յէու թագաւորի 7րդ տարին Յուդայի վրայ կը թագաւորէ Յովաս: Այս տարիէն մինչեւ Սամարիայի անկումը որ տեղի ունեցաւ Եզեկիայի 6րդ տարին, տրուած Իսրայէլի թագաւորներու գահակալութեան տարիներու գումարումը 136 տարի է, իսկ Յուդայի թագաւորներու տարիները՝ 159²: Հնագիտութիւնը եւ Պատմական Քննադատութիւնը լաւ պատասխաններ ունին այս նիւթին շուրջ:

Ինչո՞ւ տարբեր լեզուներու մէջ եւ մինչեւ իսկ Հայերէն աշխարհաբար (եւ կամ մեր Կ. Պոլսոյ իրականութեան մէջ Թրքերէն) տարբեր թարգմա-

¹ Գրային, բնագրային եւ պատմական քննադատութեան տարբերութիւններու մասին տես՝ Եղիայեան, նշեալ աշխ., էջք՝ 1395-1415:

² Այս մասին հսկայ աշխատանք տարած է **Edwin R. Thiele, The Mysterious Numbers of The Hebrew Kings** գործին մէջ (Michigan, 1994):

նութիւններու միջեւ բնագրային տարբերութիւններ գոյութիւն ունին: Բնագրային քննադատութիւնը շատ լաւ պատասխաններ ունի այս հարցումներուն:

Ինչպէ՞ս մեկնաբանել Նոր Կտակարանի մարգարէներու «նազովրեցի կոչեցցի» խօսքերուն կատարումը, որ այդպիսի մարգարէութիւն գոյութիւն չունի: Երբայերէնի եւ բնագրագիտութեան ուսումնասիրութիւնը ցոյց կու տայ ճիշտ մօտեցումը:

Ինչպէ՞ս պատասխանել այն պնդումին, թէ Մովսէս միաստուածեան կրօնի գաղափարը յղացած է Փարաւոն Ամենփիս Դ. է¹ (Աքէնաթօն) (մահ՝ 1336)²: Նոր ուսումնասիրութիւններ ցոյց տուած են, թէ Մովսէս ոչ թէ կարծուածի պէս ապրած է Փարաւոն Ռամսէս Մեծի 1290-1225 եւ Մենեփա 1225-1215 ժամանակ³, այլ Թութմես Գ 1458-1425 ժամանակ⁴: Ուստի տրամաբանօրէն եթէ փոխ ազդեցութիւն գոյութիւն ունի, Ամենփիս Դ պէտք է ազդուած ըլլայ:

Այս օրինակները կարելի է անթիւ անհամար բազմացնել: Նոր ժամանակներու միտքը չի բաւարարուիր տրուած ամենակական մեկնաբանութենէ, կը քննէ ու կը հարցնէ: Ուստի համացանցի եւ տեխնոլոգիայի նոր դարու մտածելակերպը կը պահանջէ նոր մեկնաբանութիւն, նոր տրամաբանութիւն եւ նոր քննադատութիւն: Աստուածաբանութիւնը եւ Սուրբգրային ուսումնասիրութիւնը երկու դարէ ի վեր նոր ուղիով ու պահանջքով կ'ընթանայ եւ Հայ իրականութիւնը պէտք է, որ այս ուղիին մէջ իր տեղը գտնէ: Բնականաբար պէտք ունինք հայրաբանական եւ ամենակական ժառանգութիւնն ապրեցնել եւ ուսումնասիրել, սորվեցնել ու գործադրել, սակայն համաշխարհային գնացքին ալ պէտք է յարմարինք:

¹ Այս մասին **Christian Jacq**-ի կողմէ 1995-ին հրատարակուեցաւ եռահատորանի վէպ մը, **Ramses** անունով, որ Best Seller եղած էր (New York, 1996): Այդ հատորներուն մէջ կը պնդէր այս տեսակէտը:

² **Encyclopædia Britannica, Akhenaten**, [<https://www.britannica.com/biography/Akhenaten>] (4/7/2019)

³ Եղիայան կ'ուսայ այս թուականները եւ Մենեփան կը կոչէ (ԵԼՔի) փարաւոնը: Բ. Եղիայեան, նշեալ աշխ., էջ՝ 1432: Թէեւ Մենեփայի գահակալութեան թուականներն ալ այլ են, սակայն այժմ մեր նիւթի հետ կապուած չլլալով դուրս կը թողունք:

⁴ Մենք *Ելքի* թուականին մասին մեր տեսակէտը պարզած ենք մեր յօդուածին մէջ: Տրդատ Քահանայ Ուզունեան, Իսրայէլ ո՞ր թուականին ելաւ Եգիպտոսէն, Տարեգիրք, ԵՊՀ Աստուածաբանական Ֆակուլտետ, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2017, էջք՝ 263-282:

Սուրբգրային պատմության մարզէն ներս մենք չենք հանդիպած ուրիշ որեւէ քննական աշխատանքի, բացի Բիւզանդ Եղիայեանի գործէն¹:

Միւս կողմէն բնագրագիտական մարզէն ներս կը տարուի մեծ աշխատանք աշխարհով մէկ: Մեր կարծիքով գրաբար Աստուածաշունչը շատ մեծ ներդրում կրնայ ունենալ Սուրբ Գիրքի բնագրի վերականգնման աշխատանքի մէջ: Ըստ մեր կարծիքին, Աստուածաշունչի գրաբար բնագիրը առ այսօր իր արժանի տեղը չէ գտած համաշխարհային Աստուածաշունչի բնագրագիտական մարզին մէջ: Մեր համեստ յօդուածով փոքրի շատէ ցոյց տալ ջանացինք գրաբար բնագրի կարեւորութիւնը, այդ մարզէն ներս²: Տխրեցուցիչ է տեսնել, թէ հին լեզուներու մասին գրուած 290 էջանոց գիրքի մէջ գրաբարի համար տեղ տրուած էր միայն 1 էջ³:

Ճիշտ է, թէ աշխատանք կը տարուի գրաբար Աստուածաշունչի քննական բնագիրը պատրաստելու առումով, սակայն գործը դեռեւս կը մնայ շատ նախնական վիճակի մէջ եւ անաւարտ: Այս նիւթի մասին դասախօսութիւն մը կատարած է Քլոդ Է. Քօքս, ուր բացատրութիւններ կը տրուին մինչեւ 2004 թուական կատարուած աշխատանքներուն մասին: Առ այս օր պատրաստուած քննական բնագրերն են՝ Անդրանիկ Զէյթունեանի Գիրք Ծննդոց գիտական հրատարակութիւնը⁴, որ մանրամասն կ'ուսումնասիրուի Շահէ Արք. Աճեմեանի կողմէ⁵, Հ. Մ. Ամալյանի՝ Գիրք Երկուտասան Մարգարէիցի⁶ եւ Գիրք Մակարայեցոցի¹ քննական բնագրերը:

¹ Դժբախտաբար Եղիայեան ալ չէ տուած աղբիւրներու ցանկ մը, որ գործածած էր իր այս աշխատանքը ի գլուխ հանելու համար:

² **Ուզունեան Տ.**, Եսայեայ Մարգարէութենէն Համարի մը Թարգմանութեան Մասին եւ Գրաբար Բնագրի Կարեւորութիւնը, Տարեգիրք, ԵՊՀ Աստուածաբանական Ֆակուլտետ, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2018, էջք՝ 26-34:

³ Würthwein E., The Text of The Old Testament, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1994, p. 103:

⁴ Գիրք Ծննդոց: Քննական բնագիր: Աշխատասիր.՝ Ա. Զէյթունյան, պատ. խմբ.՝ Լ. ՏերՊետրոսյան; «Մատենադարան» հայկական ՍՍՀ մինիստրների խորհրդին առընթեր Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտ, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1985:

⁵ **Աճեմեան Շահէ Արք.**, Աստուածաշունչի Գիտական Հրատարակութիւնը, Հայերէն Աստուածաշունչը, Երեւանի Համալսարանի հրատարակչութիւն, Երեւան, 2006, էջք՝ 383-402:

⁶ Գիրք երկուտասան մարգարէից: Քննական բնագիր: Աշխատասիր.՝ Հ. Մ. Ամալյան, Ա. Ս. Զէյթունյան; Մատենադարան Հայաստանի կառավարությանն առընթեր Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտ, Երեւան, 2000:

Առ այժմ չենք հանդիպած որեւէ աշխատանքի, որ գրաբար բնագրի փոխ յարաբերութիւնը քննարկէ յունարէն եւ եբրայերէն բնագրերու հետ: Թէ եւ շատ լաւ աշխատանք տարուած է Գ. Պաղտատլեանի 1895 թուականի Աստուածաշունչի հրատարակութեամբ², ուր տողատակերու մէջ գրաբար բնագիրը համեմատուած է եբրայականով եւ տրուած են տարընթերցուածքը, սակայն չունինք յունականի եւ եբրայականի հետ համեմատութիւն: Թէ եւ ընդունուած է, թէ Սահակ-Մեսրոպեան թարգմանութիւնը ջանացած է հարազատութեամբ ներկայացնել յունականը, սակայն դարձեալ կը հանդիպինք տարբերութիւններու: Տանք մի քանի օրինակներ միայն Երեմիայ եւ Եսայիայ գիրքերէն.

Երեմիայ ԼԱ 15 համարը. գրաբարը թէ՛ տառացի եւ թէ՛ ալ նախադասութեան կազմութեամբ՝ կը հետեւի եբրայերէնին, ու յունարէնէ ունի որոշ մանր տարբերութիւններ:

Գրաբարը Երեմիա մարգարէի գրքին մէջ կը գործածէ եբրայականի գլուխներու հետեւողականութիւնը, որ բոլորովին տարբեր է յունականէն³:

Եսայի Թ 1 համարը կը տարբերի թէ՛ եբրայականէ եւ թէ՛ յունականէ, թէ՛ բառացի կերպով, թէ՛ իմաստով եւ թէ՛ համարակալումով⁴:

Եսայի ԾԳ 4 համարը տարբերի յունականէն: Գրաբարն է՝ «ի ցաւս եւ ի հարուածս եւ ի չարչարանս իբրեւ յԱստուածոյ»: Յունարէնն է՝ «ἐν πόνῳ καὶ ἐν πλῆγῃ καὶ ἐν κακώσει»: Բոլորը եզակի են եւ կը պակսի «իբրեւ յԱստուածոյ», որը կու գայ եբրայերէնէ, թէ եւ եբրայերէն բնագիրը բոլորովին տարբեր է:

Եսայի Է 14 համարի մէջ գործածուած «կոչեսցեն» բառը, որ տարբեր է

¹ Գիրք Մակաբայեցոց. Քննական բնագիր, Հ. Մ. Ամայան, Ա. Ս. Ջեյթունյան, Մատենադարան, Հայաստանի Հանրապետության նախարարների խորհրդին առընթեր Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտ, Երեւան, 1996.

² Աստուածաշունչ Մատենան, տպագրութիւն՝ Գ. Պաղտատլեան, Կոստանդնուպոլիս, 1895:

³ Այս տարբերութեան մասին ուսումնասիրութեան բաժին կը յատկացնենք ատենախօսութեան մէջ:

⁴ Լայն ուսումնասիրութեան մը համար տես՝ Տրդատ Քահանայ Ուզունեան, Եսայեայ Մարգարէութենէն Համարի մը Թարգմանութեան մասին եւ Գրաբար Բնագրի Կարեւորութիւնը, Տարեգիրք, ԵՊՀ Աստուածաբանական Ֆակուլտետ, ԵՊՀ Հրատարակչութիւն, Երեւան, 2018, էջք՝ 26-34:

թէ՛ եբրայականէ եւ թէ՛ յունականէ: Եբրայերէն *tar"iq'w*», որ կը նշանակէ «կոչեցեցէ՛»՝ իգական սեռով: Այսինքն կոյսն է, որ պիտի կոչէ: Յունականը գործածած է *kale,seij* որ կը թարգմանուի «կոչեցես», այսինքն մարգարէն է որ պիտի կոչէ: Իմաստի հսկայ տարբերութիւն գոյութիւն ունի:

Այս օրինակներն ալ կարելի է բազմացնել: Աշխարհով մէկ հսկայ աշխատանք կը տարուի եբրայական եւ յունական բնագրերու համեմատութիւնը զարգացնելու եւ բուն բնագիրը վերականգնելու ուղղութեամբ: Այս աշխատանքը հիմք կը ծառայէ նոր թարգմանութիւններու համար բոլոր լեզուներու մէջ: Չա՛րժեր արդեօք գրաբար, եբրայերէն, յունարէն համեմատութիւն մը ունենալ ձեռքի տակ, հայերէնի ապագայ պաշտօնական աշխարհաբար թարգմանութեան մը համար:

Նաեւ մեր ուսումնասիրութիւններու ընթացքին նկատեցինք, թէ բնաւ ձեռք չէ առնուած մարգարէութիւն գաղափարը: Կարելի չեղաւ գտնել մարգարէութեան մասին ոեւէ հայերէն աղբիւր կամ բացատրութիւն, թէ ի՞նչ է մարգարէութիւնը, ի՞նչ սկզբունքներով կը գործէ, պատմութիւն եւ մարգարէութիւն փոխ յարաբերութիւնը ելն...: Բնաւ չէ ուսումնասիրուած: Մտածեցինք, թէ կարժէ որոշ մօտեցումով ձեռք առնել նաեւ այս նիւթը:

Ուստի մենք մտածեցինք մեր առջեւ դնել հետեւեալ խնդիրները.

Աստուածաշունչի բնագրի մասին ընդհանրապէս տարուած աշխատանքներու մասին տեղեկութիւններ փոխանցել ու տեսնել գրաբար բնագրի ներկայ տեղը:

Հայերէն Աստուածաշունչի բնագրի մասին առ այսօր կատարուած ուսումնասիրութիւններուն մասին տեղեկութիւններ փոխանցել եւ ցոյց տալ թէ ուր կը գտնուի բնագրային ուսումնասիրութիւնը հայ իրականութեան մէջ:

Աստուածաշունչի պատմական երեսակի մասին առ այսօր կատարուած ուսումնասիրութիւնները ի մի հաւաքել եւ ցոյց տալ, թէ ուր կը գտնուի պատմական ուսումնասիրութիւնը հայ իրականութեան մէջ:

Ձեռք առնել մարգարէութիւն գաղափարը եւ բացատրել անոր դերը:

Բացատրել մարգարէութիւն եւ պատմութիւն յարաբերութիւնը եւ մարգարէի դերը պատմութեան մէջ:

Համակարգում մը առաջարկել մարգարէութիւններու տեսակներու մասին եւ տալ բացատրութիւններ սոյն համարակարգումին մեկնողական մարզէն ներս կարեւորութեան եւ գործնականութեան մասին:

Մարգարէութեան կատարում տրամաբանութիւնը ձեռք առնել երկա-

կի կատարում տրամաբանութեամբ, որը բոլորովին նոր մօտեցում մըն է հայ մեկնաբանական իրականութեան մէջ:

Բնագրային ուսումնասիրութեան եւ պատմական ուսումնասիրութեան միատեղ օգտագործումով մեկնաբանութեան եւ ուսումնասիրութեան նորովի ոճ մը առաջարկել:

Օրինակներով ցոյց տալ առաջարկուած մեթոդներու կիրառումը եւ արժեւորել անոնք մեկնողական մարզէն ներս:

Հայ եւ դասական մեկնողական ժառանգութիւնը եւ արդի մեկնողական մետոդները համատեղ գործածելու օրինակներ ցոյց տալ ու առաջարկել լուծումներ:

Ատենախօսութեան համար մենք օգտագործել սկսանք պատմաաղբիւրագիտական նիւթ՝ հետեւեալ բաժանումներով՝ ձեռագիր կամ տպագիր Աստուածաշունչեր՝ հայերէն, յունարէն, եբրայերէն եւ լատիներէն, պատմագրական երկեր, Սուրբգրային մեկնութիւններ, ուսումնասիրութիւններ, համակարգչային ծրագրեր, համացանցային կայքեր:

Աստուածաշունչեր

Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան կարեւորագոյն սկզբնաղբիւր բնագրերն են եբրայական եւ յունական բնագրերը: Մենք այս բնագրերու մէջ Եբրայական բնագրին¹ համար գործածած ենք՝ Biblia Hebraica Stuttgartensia եբրայական բնագիրը²: Ձեռքի տակ ունեցած ենք՝ Ռ. Քիթթելի պատրաստած Biblia Hebraica-ն³: Այս տպագրութիւններու համար, որպէս հիմք օգտագործուած է Codex Leningradensis⁴ ձեռագիրը: Մեզի

¹ Masoretic Text, որ կը նշուի հետեւեալ նշանագրով՝ "

² Biblia Hebraica Stuttgartensia, editerunt: K. Elliger et W. Rudolph, Deutsche Bibelgesellschaft, 1997, որ կը նշուի **BHS** տառերով եւ Bible Works Software 7.0 համակարգչային ծրագրի մէջ գտնուող բնագիրը, որ BHS-ի չորրորդ հրատարակութեան տարբերակը կը պարունակէ: Իսկ Bible Works Software 10.0 կը պարունակէ H. Van Dyke Parunak եւ Richard E. Whitakerի ղեկավարութեամբ 1981-1982 թուականներու միջեւ University of Michigan-ի մէջ պատրաստուած Michigan-Claremont հրատարակութիւնը, որ դարձեալ հարազատ հրատարակութիւնն է Leningrad Codex-ին:

³ Biblia Hebraica, R. Kittel, Lipsiae, J.C. Hinrichs 1909, որ պիտի նշենք՝ BHK տառերով:

⁴ Codex Leningradensis ձեռագիրը կարելի է գտնել հետեւեալ հասցէին մէջ՝ https://archive.org/details/Leningrad_Codex:

առաւել կը հետաքրքրէ *Biblia Hebraica Stuttgartensia* Հինգերորդ հրատարակութիւնը, որուն մէջ արամերէն՝ Տարգում, յունարէն՝ Սեպտուագինտա, լատիներէն՝ Վուլգատայի առընթեր ներառուած է նաեւ հայերէն բնագիրը: Առ այժմ այս հրատարակութիւնը կ'ընդունուի որպէս լաւագոյն երբայերէն բնագիր: Յունարէն բնագրին համար գործածուած ենք՝ Սեպտուագինտա բնագիրը¹: Համեմատելով՝ *Göttingen Septuagint*² հետ: Յունարէն Նոր Կտակարանի համար գործածեցինք յունարէն Նոր Կտակարան՝ Նեստլե-Ալանդի *Nestle-Aland* քննական բնագիրը³, ի պահանջել հարկին համեմատելով՝ *The Greek New Testament, Fourth Edition*⁴ հետ:

Որպէս հայերէն բնագիր մեր ձեռքի տակ ունեցանք տարբեր Աստուածաշունչերու հրատարակութիւններ⁵: Մէջբերումները կատարեցինք Յ.

¹ Յունական Աստուածաշունչի քննական բնագիրը, որ հիմնուած է երեք կարեւորագոյն նկատուած *Codex*ներու վրայ՝ *Vaticanus* (B), *Sinaiticus* (S = a) եւ *Alexandrinus* (A): Հրատարակուած է 1935-ին *Alfred Rahlfs*-ի կողմէ: Մենք ունինք համակարգչային ծրագրի օրինակը՝ *BibleWorks10/Greek/LXT*. որ կը նշուի հետեւեալ նշանագրով՝ "":

² *Göttingen Septuagint*-ը առ այժմ պատրաստուած լաւագոյն հրատարակութիւնն է: 1931-2006 թուականներու միջեւ, տասէ աւելի գիտնականներու զանազան ժամանակներու մէջ տարած աշխատութեամբ հրատարակուած է, որպէս 67 պրակներ: Ներառուած են լաւագոյն ձեռագրերը եւ համեմատութիւններ կատարուած՝ այլ լեզուներու եւ նախորդ հրատարակութիւններու հետ: Թէեւ չունեցանք մեր ձեռքի տակ, սակայն Պրոֆ. Տօքթ. Խաչիկ Կազէր, որ կը պաշտօնավարէ *Wittenberg*-ի համալսարանը, ընդառաջելով մեր պահանջքին, ուղարկեց սոյն հրատարակութեան մեզի հետաքրքրող էջերու պատճէնները:

³ *Novum Testamentum Graece*, *Nestle-Aland 28th Edition*. Copyright (c) 2014 *Deutsche Bibelgesellschaft*, Stuttgart: Մենք ունեցանք համակարգչային ծրագրի օրինակը *BibleWorks10/Greek/BNT*: Պիտի նշենք *BNT* տառերով:

⁴ *The Greek New Testament, Fourth Edition*, *Deutsche Bibelgesellschaft*, UBS, 2005, որ կը նշուի **GNT** տառերով:

⁵ Ա[ստուա]ծաշունչ Հնոց Եւ Նորոց Կտակարանաց, Ոսկան Երեւանեցի, Յամստէրդամ, 1666: Ա[ստուա]ծաշունչ Հնոց Եւ Նորոց Կտակարանաց, Պետրոս Լատինացի, Ստամպոլ, 1705: Ա[ստուա]ծաշունչ Գիրք Հնոց Եւ Նորոց Կտակարանաց, Անտօնի Պօղթօլի, Վենետիկ, 1733: Աստուածաշունչ մատեան Հին և Նոր Կտակարանաց, Յովհաննէս Վարդապետ Զոհրապեան, Վենետիկ, 1805: Գիրք Աստուածաշունչ Հին և Նոր Կտակարանաց, Արսէն Բագրատունի, Վենետիկ, 1860: Աստուածաշունչ Մատեան Հին եւ Նոր Կտակարանաց, Տպագրութիւն Գ. Պաղտատլեան, Կոստանդնուպոլիս, 1895: Սոյն հրատարակութիւնը շատ օգտակար հանդիսացաւ, որովհետեւ Երբայերէն բնագրի տարընթերցուածքը նշուած են:

Չոհրապեանի հրատարակութենէն¹: Լատիներէն բնագրին համար գործածած ենք Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem²:

Բնագրագիտական Աղբիւրներ

Գրաբար Աստուածաշունչի բնագրագիտական մարզէն ներս աշխատութիւնները կը շարունակուին երկար տարիներէ ի վեր: Այս գիծով Քլոդ Է. Քօքսի յօդուածը լայն տեղեկութիւն տուաւ մեզի³: Մենք գործածած կամ ուսումնասիրած ենք Մեսրոպ Արք. Տէր-Մովսիսեանի⁴, Շահէ Արք. Աճէմեանի⁵, Հ. Բարթիկեանի⁶ աշխատութիւնները:

Իսկ բնագրագիտական ուսումնասիրութեան համար լաւագոյն աղբիւրներ նկատած ենք՝ Գ. Լ. Արչըր եւ Գ Քիրիքիւնիոյի⁷, Էմմանուէլ Թովի⁸, Էրնսթ Վիլթիւսի⁹ գործերը:

¹ Չոհրապեան նկատի ունեցած է նախորդ հրատարակութիւնները եւ յիսունէ աւելի ձեռագրեր: Չոհրապեան, էջ 7:

² Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem, edited by R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H.F.D. Sparks, and W. Thiele.

³ Cox C. E., “A Critical Edition of the Armenian Bible: A Progress Report,” an invited paper given at the international conference “Where the Only-Begotten Descended: The Church of Armenia Through the Ages,” convened by Kevork Bardakjian at the University of Michigan, Ann Arbor, Apr. 1–4, 2004.

⁴ **Տէր-Մովսիսեան Մ.**, «Պատմութիւն Սուրբ Գրոց Հայկական Թարգմանութեան», Ս. Էջմիածին, 2018:

⁵ **Աճէմեան Շ.**, Հայերէն Աստուածաշունչը, Երեւանի Համալսարանի Հրատարակչութիւն, Երեւան, 2006 եւ Աճէմեանի Շ., «Աւետարանի աշխարհաբար Նոր Թարգմանութիւնը», Աճեմյան Մատենաշար Ա. Երեւանի Համալսարանի հրատարակչություն, Երեւան, 2002, էջք՝ 5-9:

⁶ **Բարթիկեան Հ.**, Մատթէոսի Ավետարանը հունարենի եւ հայերենի Բաղդատոյամբ, Աճեմյան Մատենաշար Ա, Երեւանի Համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 2002 էջք՝ 15-36:

⁷ **Archer G. L. and Chirichigno G.** Old Testament Quotations in the New Testament, Wipf&Stock Publishers, Eugene, Oregon, 2005: Սոյն գրքի մէջ չորս սինակներու մէջ տրուած են երբայերէն՝ յունարէն Հին Կտակարան եւ յունարէն Նոր Կտակարան բնագրերը և բացատրութիւններ կատարուած համեմատութիւններու մասին և աշխարհի վրայ իր տեսակին մէջ եզակի աշխատանք է:

⁸ **Tov E.**, Textual Criticism of the Hebrew Bible, Third Edition, Fortress Press, Minneapolis, 2012.

⁹ Würthwein E., The Text of The Old Testament, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1994.

Քննական Պատմության Աղբյուրներ

Սուրբ Գրային քննական պատմության համար գործածեցինք Բիզանդ. Եղիայանեանի գործը: Նկատի ունեցանք՝ Յովհաննէս Վրդ. Ջոհրապետանի¹, Ամբրոսիոս Վ. Գալֆատանի², Հ. Եփրեմ Վրդ. Սեթ Մխիթարեանի³, Հայրապետ Գալստանեանի⁴, Գուրտոն Լուսինեանի⁵ գործերուն, սակայն այս գործերու ոչ մէկը քննական բնոյթ ունի, եւ բնաւ ձեռք չեն առնուած բացատրութեան կարօտ խնդիրները: Հին Կտակարանի հայերէն մեկնութեան եւ առ հասարակ բոլոր տեսակի աշխատութիւններու մէջ մեծ պակաս գոյութիւն ունի Սուրբ Գրոց պատմական ուսումնասիրութեան մարզէն ներս:

Պատմութեան հիմնական բաժիններէն մին է ժամանակագրութիւնը: Հին Կտակարանի Ն.Ք. 1000-400 թուականներու միջեւ ժամանակագրական ճշտումներու համար առ այսօր կատարուած լուսագոյն աշխատանքն է Էդվին Բ. Թիէլէի երկը⁶, որ հիմք գործածած ենք մեր ժամանակագրական ուսումնասիրութիւններուն համար: Իսկ Մովսէս մարգարէի ժամանակաշրջանի համար հիմք ունեցանք մեր յօդուածը⁷: Նաեւ գործածեցինք՝ Ուիլլիըմ Սանֆօրդ Լասօր, Դաւիթ Էլըն Հուբբըրդ եւ Ֆրեդերիք Ուիլլիըմ Բուշի⁸, Էնսըն Ֆ. Ռէյնիի եւ Բ. Սթիւըն Նօթլիի⁹, Ուէրներ Հ.

¹ **Ջոհրապետան Զ. Վրդ.**, Պատմութիւն Աստուածաշունչ գրոց, Վենետիկ, 1803 եւ վերահրատարակուած՝ 1841, 1854, 1859, 1873:

² **Գալֆատան Ա. Վ.**, Պատմութիւն Աստուածաշունչ Սուրբ Գրոց Հին Կտակարանի, Թէոտոսիա, 1862:

³ **Սեթ Մխիթարեան Ե. Վրդ.**, Պատմութիւն Հին եւ Նոր Կտակարանի, Վենետիկ, 1832, վերահրատարակուած՝ 1844, 1848:

⁴ **Գալստանեան Հ.**, Պատմութիւն Սուրբ Գրոց, Կալկաթա, 1846:

⁵ **Լուսինեան Գ.**, Պատմութիւն Աստուածաշունչ Սուրբ Գրոց, Փարիզ, 1901:

⁶ Thiele Edwin R., *The Mysterious Numbers of The Hebrew Kings*, Grand Rapids, MI, 1994: Մեր կարծիքով լուսագոյն եւ սպառիչ աշխատանք է եւ բնաւ կարիքը չենք զգացած այլ աշխատութիւններու:

⁷ **Ուզունեան Տ.**, Իսրայէլ ո՞ր թուականին ելաւ Եգիպտոսէն, Տարեգիրք, ԵՊՀ Աստուածաբանական ֆակուլտետ, Երեւան, 2017, էջք՝ 263-282: Մեր Ելքի թուականին մասին տեսակէտը պարզած ենք մեր սոյն յօդուածին մէջ: Ուստի թուականներու մասին այլ ուսումնասիրութեան կարիքը չենք զգացած ատենախօսութեան մէջ:

⁸ **Lasor W. S.**, Hubbard D. A. & Bush F. W., *Eski Antlaşmaya Genel Bakış*, Haberi, İstanbul, 2010.

⁹ **Raney A. F. & Notley R. S.**, *The Sacred Bridge*, Carta Jerusalem 2006.

Ֆրէնցմընի¹ եւ Ֆրէդրիք Քարլ Էյսըլըն, Էդվին Լուիս եւ Դաւիթ Գ. Դով-նիի երկերը²:

Մեկնողական Աղբիւրներ

Մեկնողական ուսումնասիրութեան մէջ յաճախ դիմած ենք Հայերէն Մեկնութեան հեղինակներու. Ներսէս Շնորհալիի³, Յովհաննէս Ծործորեցիի⁴, Ս. Գրիգոր Տաթեւացիի⁵, Գէորգ Սկեւրացիի⁶, Յովհաննէս Մուշի Որդիի⁷, Անանիա Սանահնեցի⁸ Մաղաքիա Օրմանեանի⁹: Նաեւ օգտագործած ենք համաքրիստոնէական հայրերու երկերը՝ Յովհան Ոսկեբերանի¹⁰, Կիրել Ալեքսանդրացի¹¹, Գրիգոր Մեծի¹², Հիէրոնիմոսի¹³:

Սոյն մեկնութեանց մէջ Մ. արք. Օրմանեանի *Համապատումը* եզակի աշխատանք է, որուն մէջ ներառուած են նաեւ Սուրբ Գրոց պատմական երեսակը, որը բնականաբար սահմանուած է Աւետարաններու ժամանակաշրջանով:

Նոր ժամանակաշրջանի մեկնութեան գրքերու մէջ նկատի ունեցած

¹ Franzmann W. H., Bible History Commentary Old Testament.

² Eiselen F. C., Lewis E. & Downey D. G., The Abingdon Commentary, New York Nashville.

³ Ներսէս Շնորհալի, Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի, [Կ. Պոլիս], 1825:

⁴ Յովհաննէս Ծործորեցի, Մեկնութիւն Աւետարանի որ ըստ Մատթէոսի, Ս. Էջմիածին, 2009:

⁵ Գրիգոր Տաթեւացի, Մեկնութիւն Մարգարէութեան Եսայիայ, Ս. Էջմիածին, 2009, Գրիգոր Տաթեւացի, Ամարան Հատոր, Երուսաղէմ, 1998, Գրիգոր Տաթեւացի, Ձմերան Հատոր, Երուսաղէմ, 1998:

⁶ Գէորգ Սկեւրացի, Մեկնութիւն Մարգարէութեան Եսայիայ, Ս. Էջմիածին, 2010:

⁷ Յովհաննէս Մուշի Որդիի, Մեկնութիւն Եսայիայ, Ս. Էջմիածին, 2009:

⁸ Անանիա Սանահնեցի, Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէի, Ս. Էջմիածին, 2007:

⁹ Մաղաքիա Օրմանեան, Համապատում, Չորս Աւետարաններու Պարունակութիւնը, Կաթողիկոսութիւն Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Անթիլիաս-Լիբանան, 1983:

¹⁰ Յովհան Ոսկեբերան, Մեկնութիւն Մարգարէութեան Երեմիայ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2015, The Gospel of Matthew, Homily, PocketBible Bible Study App / Ancient Christian Commentary Series / New Testament Volumes.

¹¹ Cyril of Alexandria, Commentary on Matthew, Fragments, PocketBible Bible Study App / Ancient Christian Commentary Series/New Testament Volumes.

¹² Gregory The Great, Forty Gospel Homilies, PocketBible Bible Study App / Ancient Christian Commentary Series/New Testament Volumes.

¹³ Jerome, Commentary on Isaiah, PocketBible Bible Study App / Ancient Christian Commentary Series/Old Testament and Volumes.

եւ գործածած ենք՝ Գ. Կ. Բէլլ եւ Դ. Ա. Քարսոնի¹, Ուալթեր Քայզեր կրտսեր, Դէրրըլ Լ. Պուք եւ Պիթըր Էննսի², Ուալթեր Քայզեր Կրտսերի³, Քէօրթիս Միչի եւ Էդուրդոս Սրիի⁴ Դանիէլ Ժ. Հարրինգթընի⁵ երկերը:

Թուային Աղբիւրներ

Մեր աշխատութեան մէջ կարեւոր դեր ունին համակարգչային ծրագիրներ՝ ԲայբլՈւրքս7, ԲայբլՈւրքս10⁶ եւ Փոքէթ Բայբլ Ստադի⁷:

Նաեւ մենք օգտագործած ենք համացանցային կայքեր⁸:

Եկեղեցւոյ հայրերու հսկայածաւալ ժառանգութիւնը, որ իր ատենին անուրանալի եւ հաւատոյ պաշտպան դեր ունեցած է Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ եւ կը շարունակէ ունենալ, կայ ու կը մնայ իր անհրաժեշտ բարձրութեան եւ կարեւորութեան վրայ: Հին Ուխտը, անոնց կողմէ, դարեր շարունակ մեկնաբանուած է բարոյական դաստիարակչական եւ Քրիստոսաբանական տեսանկիւնէ, որ լոյս սփռած է հաւատացեալներու հոգիներուն եւ մտքերուն: Տարբեր ժամանակներ ստեղծած են իրենց մօտեցումը եւ ըստ պահանջքի գտած ու ձեւաւորած են նոր ուղղութիւններ: Պրոֆ. Է. Մ. Շիրինեան իր յօդուածին մէջ ցոյց կու տայ ընդունուած բաժանումները, ըսելով. «Աստվածաշնչի մեկնությունների պատմական տե-

¹ **Beale G. K. and Carson D. A.**, Commentary on the New Testament use of the Old Testament, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2007:

² **Kaiser W. C. Jr.**, Bock D. L. & Enns P., Three views on the New Testament use of the Old Testament.

³ **Kaiser W. C., Jr**, The uses of the Old Testament in the New, Moody Press, Chicago, 1985:

⁴ Mitch C. եւ Sri E. The Gospel of Matthew, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2010:

⁵ **Harrington Daniel J.**, The Gospel Of Matthew, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 1991.

⁶ Bibleworks7 եւ Bibleworks10 իրենց մէջ կը պարունակեն հնագոյն Սուրբգրային բնագրերը եւ քառասունէ աւելի լեզուներով Սուրբ Գիրքի տարբերակները: Ուսումնասիրութիւններ, քարտեսներ, Եբրայերէն եւ Յունարէն սորվելու դասընթացքներ եւլն: Այլեւս վաճառքի մէջ չէ:

⁷ Pocket Bible Bible Study Appը իր մէջ կը պարունակէ Հայրաբանական մէկնութեան ծրագիր: Աստուածաշնչային համարը երբ կ'ընտրուի զանազան հայրերու մեկնութիւնները կարգով երեւան կու գան: <https://www.laridian.com/> [3.8.2019]

⁸ Չոհրապետանի թուային ձեւը տես՝

Նոր կտակարան <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/arm/zohrab/armnt/armnt.htm>,

Հին Կտակարան <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/arm/zohrab/armat/armat.htm>,

www.flib.sci.am, www.koha.etchmiadzinlibrary.am, <http://bit.ly/2qTY03X>, www.britannica.com:

սությունն այսօր ընդունված է բաժանել հինգ մասի՝ սկզբնավորման վաղ շրջան, հայրաբանական շրջան, միջնադարյան շրջան, Ռեֆորմացիայի շրջան և արդի շրջան»¹: Նոյն տրամաբանությամբ պետք է մտնենալ այսօր մեկնաբանական գիտության, որ անպատասխան ունենայ նաև ներկայ դարու պահանջքին եւ հարցումներուն, որոնց տեսակը փոխուած են եւ գիտութիւնը տարբեր ուղիով է, որ կ'ընթանայ: Հարություն Սրկ. Հարությունյան իր «Աստվածաշնչի Էկումենիկ Մեկնաբանության Շավիղներով» յօդուածին մէջ կը բացատրէ այդ շրջաններու պատմականը եւ արդի շրջանի զարգացումները²: Ան եզրակացութեան մէջ կը գրէ իր համոզումը, հետեւեալ տողերով. «Աստվածաշնչային մեկնաբանության և հատկապես Էկումենիկ Էկզեգետիկայի զարգացման այս տեսակ պատմական ակնարկից հետո, երբ ինքներս մեզ հարցնում ենք, թէ ի՞նչ սովորեցինք այս ամէնից և ի՞նչ հեռանկարներ կարող ենք ակընկալել ապագայից, մեր պատասխանը դառնում է հստակ. «Մենք անձամբ կարիք ունենք ավելի խորը մասնագիտական ուսումնասիրության»»³: Մենք կը ձայնակցինք իրեն ըսելով թէ՛ Հայ Աստուածաբանական միտքը պետք ունի արդի գիտութեան հասնելու եւ այդ ուղղութեամբ արտադրելու: Մեր ուսումնասիրութեան մէջ մենք ցաւօք սրտի շատ դժուարացանք հայերէն աղբիւր գտնելու մէջ: Մի գուցէ շատ պիտի քննադատուի այս խօսքերս: Պիտի ըսուի, թէ արդէն տարուած է եւ կը տարուի մեծ աշխատանք: Ուրեմն թող ներուի մեզի հարցնել թէ ինչու մենք չենք կրնար հասու դառնալ այդ աշխատանքներուն, երբ դիրութեամբ կրնանք գտնել անգլերէն եւ այլ լեզուներով կատարուած հսկայածաւալ հրատարակութիւն:

Աստուածաշունչի Բնագրային – Պատմական Քննական Ուսումնասիրութիւնները եւ Ներկայ Վիճակը

¹ **Շիրինեան Է. Մ.**, Աստուածաբանութիւնը եւ մեկնութիւնը, Տարեգիրք, ԵՊՀ Աստուածաբանական ֆակուլտետ, Երեւան, 2017, էջ՝ 8:

² **Հարությունյան Հ.**, Աստվածաշնչի Էկումենիկ մեկնաբանության շավիղներով, Էջմիածին, Ժ, էջ՝ 52-72, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2000:

³ Նոյն տեղ, էջ՝ 70:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ ԲՆԱԳՐԱՅԻՆ – ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՆԵՐԿԱՅ ՎԻՃԱԿԸ

Տրդատ Քհնյ. Ուզունյան

Բանալի բառեր՝ Աստուածաշունչ, Բնագրային Քննադատություն, Պատմական Քննադատություն, Մեկնություն, Յունարէն բնագիր, Եբրայերէն բնագիր, նոր մօտեցում:

Այս ուսումնասիրութեամբ մեր նպատակը ցոյց տալ էր թէ ուր կը գտնուին Աստուածաշունչի մասին ուսումնասիրութիւնները եւ ինչ է այս մարզէն ներս ներկայ վիճակը եւ կայծ մը վառել Սուրբ Գրային բնագրային եւ պատմական քննադատութեան ուղղութեամբ Հայ Աստուածաբանական անդաստանին մէջ: Մեր կարծիքով Հայ Աստուածաբանական միտքն պէտքն ունի արդի շրջանի մեկնաբանութեան մետոդներուն, մնալով Սուրբ Հայրերու մեկնողական հոգիին մէջ:

ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ОРИГИНАЛЬНЫХ ТЕКСТОВ БИБЛИИ

Отец Трдат Узунян

Ключевые слова: Библия, критика оригинальных текстов Библии, Историческая критика, комментарий, Греческий оригинал, оригинал с иврита, новый подход:

Наша цель - данного исследования как-то дать представление о курсе изучения Библии и предложить новый подход в армянском богословии к текстуальной и исторической критике Библии. С нашей точки зрения, армянская богословская идея должна принять новый герменевтический подход и метод, оставаясь в герменевтическом духе отцов Святой Церкви.

STUDIES ON TEXTUAL - HISTORICAL CRITICISM OF THE HOLY BIBLE AND PRESENT SITUATION

Father Drtad Uzunyan

Keywords: Holy Bible, Textual Criticism, Historical Criticism, hermeneutic, Greek text, Hebrew text, new approach.

Our aim is to somehow give an idea on the course of Bible studies and propose a new approach in the Armenian theology about Textual and Historical Criticism. From our point of view, the Armenian theological mind needs to embrace a new hermeneutic approach and method by remaining in the hermeneutic spirit of Holy Church Fathers.